

Mátyás király moldvai kalandjai

Mi, magyarok az Úr 2008. esztendejében nagy királyunk, a Hunyadinak született *Corvin Mátyás* királlyá választásának 550. évfordulójára emlékeztünk. Az esemény jelentőségét talán Dümmerth Dezső fogalmazta meg legmarkánsabban *A két Hunyadi* című munkájában: „...fejlődés az – írja –, ami itt megindult, a reneszánsz stílusváltás kora, amely Itália kis városállamaiban, polgárius környezetben kelve életre, most hirtelen egy feudális monarchiában és Közép-Európában ad első példát arra, hogy a humanizmus, a szellem értékei egyenrangú módon jelennek meg az egyoldalúan lovasi-katonai magatartású emberek között.” Ebből megérthetjük, miért a reneszánsz volt az utolsó nagy történeti – sőt világnézeti – kor, amit a magyarság még ereje teljében, Európa országai között egyenjogúan és egyenrangúan tudott befogadni, magáévá, vagyis magyarrá tenni. Azért, mert Mátyás volt a középkori Magyar Birodalom utolsó szuverén uralkodója, akiben a magyar mentalitás, a magyar virtus, a magyar tehetség úgy tudott megnyilvánulni, hogy az utóbb nem bizonyult rövid fellobbanásnak, gyorsan elhamvadó rőzsetűznek, hanem biztos alapokra emelt, 32 esztendeig épülő és fennálló politikai erődítménynek bizonyult. Mátyás után ugyan melyik jelentős magyar államférfinak adatott meg, hogy egy emberöltőn át uralkodhasson, s utóbb még ez is milyen kevésnek bizonyult! De ha belegondolunk, hogy a mindössze 47 esztendőt élt Mátyás és apja, a 49 esztendőt kapott Hunyadi János, milyen külső és belső ellenségeskedés és értetlenség mellett valósította meg világgraszoló tetteit, vagy szenvedte el megalázó, árusításokkal és hátbatámadásokkal súlyosbított vereségeit; s ha elgondoljuk, hogy Mátyásnak mennyi bogáncsként ráakaszkozó nyílgöt kellett magáról folyamatosan letépni, hogy erejét időnként a fő ellenség, a Magyarországot s egész Európát fenyegető török ellen fordíthassa, akkor érzékelhetjük igazi teljességükben ezeket az erőfeszítéseket.

Az évforduló alkalmából sok ismert és kevésbé ismert emléket és adatot hallottunk a nagy reneszánsz uralkodó koráról és életéről. Tudjuk, hogy Mátyás raboskodott és győzedelmeskedett Prágában, diadalmaskodott a Balkánon és – mint *Himnuszunk* írja – „nyögte Mátyás bús hadát Bécsnek büszke vára”. Hagyományaink számon tartják, hogyan leckéztette meg a kegyetlen bírót Kolozsváron, vagy ejtette rabul „szép szem suga-

ránál” a Vértes rejtekében Szép Ilonkát, és hogyan kapáltatta meg a gőgös urakat Gömörben. Keveset vagy talán semmit sem tudunk azonban arról, hogy Mátyás király járt volna az egykori Etelközben, a keleti Kárpátok és a Dnyeszter közé eső tartományban, vagyis Moldovában.

Pedig járt, képletesen és valóságosan is, testileg és szellemileg is, és ma is él ezeknek a látogatásoknak az emléke a kotnári szőlőhegyen, a klézsei népballadában és a moldvabányai római katolikus templom romjai között. Ezeknek felidézésével emlékezünk a nagy magyar uralkodó trónra lépésének évfordulójára.

„A kotnári hegyekend...”

Lakatos Demeter, a boldogtalan életű szabófalvi csángó költő verseiben többször is megénekelte kotnári borok kiválóságát:

„Itt teremnek a jó borok
A kotnári hegyekend...” (LAKATOS 2003. 31.)

Avagy:
„Itt a híres szőlőkertek
Kotnáriba,
Nincsen párja a borának
Országba...” (LAKATOS 2003. 42.)

De talán még Lakatos Demeter sem ismerte azt a hagyományt, hogy a híres kotnári bort adó szőlők vesszei annak idején Mátyás király ajándékként kerültek Moldovába. Pedig hát így volt!

Kotnárt (románul Cotnari) a 15. század elején, valószínűleg német (szász) husziták alapították. Jelentős település volt annak idején, a moldvai vajdák írnoikaikat előszeretettel választották a kotnáriak közül, mert az itteni iskolákban – óh, boldog középkor! – a latin, a német és a magyar nyelvet is tanították. A település huszita valláson lévő, vagyis protestáns lakosai a 17. században tértek át – valószínűleg nem jószántukból – katolikus hitre, de ez jó ideig csak formális dolog volt, mert a misszionárius jelentések szerint a kotnáriak még sokáig „lutheránus módon éltek, papjaik Magyarországáról jöttek és házasok voltak.” (HALÁSZ 1999. 165–178.) Ezekből a je-

lentésekből azonban egyebeket is megtudunk. 1643-ben Kotnár Szűz Mária mennybemenetelének emlékére szentelt temploma kőből épült, de a városon kívül, a szőlők között volt még egy *Szent Orbánnak*, a szőlősök oltalmazójának tiszteletére szentelt templomuk és ugyancsak a szőlősökben egy *Szent Lénárd* oltalma alatt álló kőtemplom is. (BENDA 2003. 237–241.) További jelentésekből megtudjuk, hogy „Kotnár plébániája az összes többinél gazdagabb, mert igen sok és bőséges szőlői vannak, s ebből a papot bőséggel élelmezni lehet”. (BENDA 2003. 469.) Hasonló értelemben tudósít a településről Auner Károly is: „A csinos és boráról híres Kontnár falut a XVI. század végén kizárólag magyarok és németek lakták.” (AUNER 1908. 20.) Nem meglepő tehát, hogy a kotnári szőlőhegyek között magyar nevéük is voltak: *Laslo*, *Szamar*, *Kevély*. (KISS 1987. 222.) A kotnári magyar szőlőművesekről az utolsó híradás 1957-ből való: Gunda Béla szerint néhány hetven éven felüli öreg nő és férfi törve még beszélt magyarul sziszegő tájszólásban, szerintük a régi kádármesterek magyarok voltak. (GUNDA 1988. 14.)

Mindezek ismeretében méltányolni tudjuk Marcus Bandinus, a nehéz életű moldvai püspök leírását, aki híres *Codex Bandinus*ában *Kuthnárról* is megemlékezik. Az Úrnak 1646. évében, december 13-án, tehát Luca napján érkezett a „két hegy között, eldugott völgyben” lévő városba. „Amint mondják – írja – nevét a moldvai szőlők első ültetőjétől kapta. Régente ugyanis e tartomány Magyarország királyának adót fizetett. Történt egy időben, hogy e tartomány vajdája Budára utazott a királyhoz, ahol a kiváló magyar borokat megízelve, fájjalta, hogy az ő egyébként nagyon termékeny tartományában bor nem terem.” (Más forrásokból tudjuk, hogy „a tartomány vajdája” nem volt más, mint Ștefan cel Mare, akit a moldvai csángók egyszerűen csak *Nagy Estánnak* hívnak, s Budán Mátyás király udvarában vendégeskedett.) „Azért a királytól egy embert kért, aki a szőlőültetést kiválóan értette. Meg is kapta egy Gutnar nevű német személyében, aki a vajda meghagyására bejárta az egész tartományt, melyben szőlőültetésre eléggé alkalmas hegyeket és dombokat talált. De mindeniknek elébe helyezte ezt a helyet, azzal a kifogással azonban, hogy városalapításra alkalmatlan a hely, mert sem patak, sem folyó közelben nem folyik. Erre nem tekintve, a jó bor reményében szőlővesszőket ültettek, kunyhókat építettek, és a hely megtalálójáról Gutnarnak nevezték el – ami azt jelenti: jó bolond, vagy amint némelyek magyarázzák: Gut nor= jó szél. Azután a g-t k-vá változtatva közönségesen Kutnar vagy Kothnarnak írták,

és a kisszerű kunyhókból híres város fejlődött ki, ahol a szőlőre való tekintetből nemcsak a fejedelem, hanem Moldva összes előkelői, sőt a szomszéd Lengyelországból is sokak szőlős házakat vettek és szőlőt művelnek.” (BANDINUS 2004. 104–106.)

Gutnar vincellérmester jól kiválasztotta a helyet, ahol a Mátyástól Moldvába küldött, s azóta *Himnuszunkban* is megénekelt „Tokaj szőlővesszei”-t elültette. De vajon hányan ismerik ma Moldvában a kotnári szőlővesszők eredetének történetét, vagy akár csak meséjét? Vajon hányan emelik poharukat, és kiáltják egy-egy korty jó kotnári bor elfogyasztásakor, hogy: *éljen Mátyás király!*?

Ifjú Mátyás király Klézsén

A magyar balladakincs hatalmas tárházában van egy, amit sehonnan nem ismer a folklórkutatás, csakis a Szeret mentén fekvő Klézse faluból. Itt, a tragikus életű Petrás Incze János plébános úr parókiájának tövében azonban már sokan rátaláltak erre a Mátyás királyról szóló énekre. Közölte a 20. század elején az akkori forrófalvi kántor, Róka Márton nyomán Rubinyi Mózes (RUBINYI 1902. 206.; DOMOKOS–RAJECZKY 1956. 104.), gyűjtötte és közzétette Faragó József és Jagamas János (FARAGÓ–JAGAMAS–SZEGŐ 1954. 134.), KALLÓS Zoltán (1958. 52–53), majd POZSONY Ferenc. (1994a 68–69.) A legteljesebb változatot a klézsei Miklós Gyurkáné Szályka Rózsa 1956-ban énekelte KALLÓS Zoltánnak (1970. 350.):

„Éfjú Mátyás kérál ulyan álmot látott,
Évegablak alatt nagy hosszú almafa,
Nagy hosszú almának tizenkét szép ága,
Háromszáz levelén hatvanhat virágja.

Ifjú Mátyás király fennszóval kiáltá:

»Ha ezt fel nem fejted, neked fejed veszem.«

Ő es elfordula, sírdogálni foga.

»Mét sírc, mét keseregsz, lelkem, édes lányom?«

»Hogyne keseregnél, hogyne sírjak, hogyne!
Ifjú Mátyás király ulyan álmod látott:
Ivegablak alatt nagy hosszú almafa,
Nagy hosszú almának tizenkét szép ága,

Háromszáz levelén hatvanhat virágja,
Ha ezt meg nem fejtem, fejemet leveszi. «
»Ne sírj, ne keseregj, lelkem édes lányom,
Lelkem édes lányom, menj el, mond meg neki:

Nagy hosszú almafa nagy hosszú esztendő,
Tizenkét szép ága tizenkét szép hónap,
Háromszáz levele háromszáz mies nap,
Hatvanhat virágja hatvanhat vasárnap.«”

Aztán a király azt kívánja a lánytól, hogy szőjön neki „három kenderfejből egy kendező-kendőt, egy sátorborítót, egy ebédelő ruhát!” De a lány apja tanácsára azt mondja a királynak, hogy „csánnyon ő nekem két hollyagforgácsból esztevátát s vetőt.” S „ifjú Mátyás király nem lőn mit feleljen”, ezért „fennszóval kiájtá”:

„Nem kell nekem, nem kell, e kendező-kendő,
E kendező-kendő, sem sátorborító,
Sem ebédlő ruha, csak kellesz te nekem.”

Vargyas Lajos szerint középkori eredetű balladáról van szó, amit csak Klézséről ismerünk (VARGYAS 1976. 528–529.), máshonnan nem került elő. KRIZA Ildikó (1994) részletesen foglalkozik a talányfejtő lány balladájával, hasonló témájú angol balladákából idéz párhuzamokat, hasonló magyar mesetípusokra is utal (Okos lány, Cinkotai kántor), és azt gondolja, hogy a ballada „a középkori európai talányfejtő balladának távoli rokona”. (KRIZA 1994. 251.) Minket azonban most elsősorban Mátyás király érdekel: hogyan került éppen Moldvában a talányfejtő lány balladájába, és miért kizárólag Klézséről került elő ez a ballada?

Természetesen elképzelhető, hogy Mátyás csak „vendégségben jár” ebben a balladában, tehát a nevét kölcsönözték a ballada formálói, akik egy korábbi, ismert ballada szövegébe vagy dallamába szőtték, tolták

az ifjú Mátyás király történetét, vagy „hozták össze” a talányfejtő lányt – ezúttal – Mátyás királlyal. Ez a kérdés, nevezetesen hogy miként került Mátyás a talányfejtő lánnyal Moldvába, s ott is éppen Klézsére, már másokat is foglalkoztatott, nevezetesen a *Balladák könyve* első szerkesztőjét, Szabó T. Attilát. Az első kiadás jegyzetei között írja: „Feltűnő volna, hogy éppen a moldvai csángóság körében maradt fenn egy ilyen, Mátyás király személyéhez fűződő történetet magába foglaló ballada, ha nem tudnók, hogy a folklórdarab eddig ismert változatainak lejegyzési helye, Klézse, hihetőleg a XVIII. század végétől Moldvába irányuló székely átvándorlók egyik legjelentősebb településhelye.” (KALLÓS 1970. 635.)

Mátyás és a talányfejtő leány mesealakja tehát Erdélyből kerülhetett századokkal ezelőtt Moldvába, s éppen Klézsén hullhatott rá a balladák fájának az a gyantacseppje, ami megőrizte számunkra, Szályka Rózsa és Hodorog Luca hagyományos balladatudásának borostyánkővébe zárva.

„Ragyogó katonai pályafutásának legválságosabb ütközete”

Az 1241–1242. évi, Magyarországot is alapjaiban megrendítő tatárjárás elsöpörte keleti szomszédunkat, a kereszténnyé válás útján éppen csak megindult *Kunországot*, földülta és lerombolta az 1220-as években alapított milkói püspökséget, s több mint egy évszázadon át a Krimi kánság része volt a magyarság egykori, etelközi szállásterülete. Csak I. (Nagy) Lajos uralkodásakor jött el az ideje, hogy Magyarország ismét kiterjessze uralmát Moldvára. 1345-ben küldte a király Lackfi Andrást, a székelyek ispánját Moldva fölszabadítására. Arany János balladájából ismerhetjük az események költői feldolgozását, amikor is

„Monda Lajos a nagy király:
Eredj szolgám, Laczfí Endre,
Küldj parancsot, mint a villám,
Köss nehéz szablyát övedre:
A tatártól nagy veszélyben
Forog Moldva, ez a véghely:
A tatárra veled menjen
Tízezernyi lófő székely!”

A többit tudjuk. A „tízezernyi lófő székely” kevésnek bizonyult, és három teljes álló napig vívott a pogánnyal Laczfí, „... mert a tatár – több mint polyva.” De amikor már minden veszni látszik, akkor megjelenik a csatamezőn a váradi sírjából kikelt Szent László király, hogy – mint egykor életében – megsegítse a pogány ellen küzdő népét. „Hallja körme csattogását a vad székely és a csángó” és „fölharsog a kiáltás: Uram Isten és Szent László.” A pogányság pedig, Szent László megjelenésére, s a feje fölött lebegő Boldogságos Szűz látomására „leragad a félelemtül”.

Így volt-e vagy sem, ki tudná megmondani?

Két dolog azonban biztos: Arany János tudta – hogyne tudta volna, mikor már Csokonai is megírta –, hogy Moldva magyarsága *csángó*, a másik pedig, hogy a tatárok kiűzésével helyreállt Moldva fölött a Magyar Királyság hűbérurasága, ami az Árpádok idején nem volt kérdéses, az Anjou-házból való I. Lajosnak azonban a tatárok kiverése után a moldvai vajdát több hadjáratban kellett erről meggyőznie. Ez a hűbéres fennhatóság természetesen kétfelé szolgált: a moldvai fejedelem egyrészt a magyar király adófizetője volt, másrészt a magyar királynak veszedelem esetén segítséget és védelmet kellett nyújtania hűbéresének. A magyar királyok a hűbéri viszonyból fakadó mindkét kötelezettségüknek tőlük telhetően igyekeztek eleget tenni.

A 15. században Magyarország keleti határán Hunyadi János szervezte a török elleni védelmet. Hunyadi János erdélyi vajda és szörényi bán, ragyogó katonai erényekkel rendelkezett, a török elleni harcokban diadalt diadalra halmozott. Ennek köszönhette, hogy a „bizonytalan” és „alacsony” származása ellenére önerejéből kormányzóságig vitte, addig csak „oláh fattyú” volt az ország idegenszívú urai szemében. Hadi sikereit gyors vagyoni gyarapodás követte, s ekkor kezdték sutogni, hogy nem is Vajk vlah kenéz, hanem Zsigmond király természetes gyermeke, hiszen Vajknak volt egy másik, János nevű fia.

Luxemburgi Zsigmond által a tatárok ellen kiépített magyar védelmi vonal előretolt bástyái a Dnyeszterig terjedtek, s a 15. század közepén, a fennegető török előretöréssel szemben Hunyadi János megerősítette és magyar helyőrséggel látta el Akkermannt, vagyis Dnyeszterfehérvárt, Kiliát és Brailát. (BENDA 2003. 20.) Kormányzósága idején, majd az 1450-es években különös gondot fordított erre a területre. 1450. július 5-én a havasalföldi vajda hűségesküjébe bevette, hogy Kilia várórségének csak ő, Hunyadi adhat parancsot. 1453-ban, mint országos főkapitány sorozato-

san fegyvereket küldött Kilia várába, s föltehetően máshová is. Brassó városának kellett – országos adója terhére – a fegyvereket előteremteni és a vajda udvarába Tergovistére eljuttatnia, ahonnan aztán továbbították a véghelyekre. (BENDA 1985. 902–903.)

Hunyadi János nem véletlenül erősítette a török felé a határokat! II. Murád szultán már 1442-ben elhatározta Moldva és Havasalföld elfoglalását, s Erdély meghódítását. Hunyadi előbb vereséget szenvedett, de aztán győzött a hatalmas török túlerővel szemben. A törökkel tartó két oláh vajda azonnal elpártolt, és sietve hódolt a vajdaságok régi urának, a magyar királynak. Így a következő évi támadást Hunyadi már Havasalföldön kivédte. A szerencsétlen várnai csatavesztés után azonban a vajdák ismét Hunyadi ellen fordultak, akárcsak Brankovics szerb despota, kinek országát Hunyadi korábban felszabadította, most pedig elárulta tervét a töröknek, s ezzel okozója lett a rigómezei vereségnek. (DÜMMERTH 1985. 57.)

Száztíz esztendővel Moldva tatár uralom alóli felszabadítása után a tartomány vajdája az a Petru Aron, aki korábban meggyilkolta II. Bogdant és elűzte fiát, Ștefant, aki Havasalföldre menekült. 1455-ben Aron megújította kapcsolatát a magyar királlyal, s attól kezdve a szokásos évi „ajándék” helyett rendes évi adót fizető lett. 1457 áprilisában Ștefan (a későbbi „Nagy”) Vlad Țepeș havasalföldi vajda támogatásával betört Moldvába, Petru Lengyelországba menekült, Ștefan pedig elfoglalta fejedelmi széket. (ELEKES 1937. 23.) Akárcsak Mátyás a magyar trónt, 1458 januárjában. A két ifjú uralkodó – István tíz évvel volt idősebb Mátyásnál – akár baráti kapcsolatba is kerülhetett volna egymással, ha jobban felismerik közös érdekeiket, a török veszedelem elhárításának fontosságát.

István, uralkodásának első éveiben Magyarországhoz is közeledni próbált, a törökkel is jó viszonyt ápolt, a lengyelekkel békét kötött, hogy elfoghassa apja gyilkosát, fejedelemségének riválisát, Petrut. Az üldözött Erdélybe húzódott, István 1461 júniusában Székelyföldet dülta a határ közelében, s valósággal vadászott Petrura. Mátyás erre az udvarába „kérette” Petrut, ami tulajdonképpen jóindulatú gesztus volt István felé, mert annak így nem kell tartania a Moldva határán ólálkodó riválisától. Erdélyben egyébként ekkoriban vajdasági vajdajelöltek egész gyűjteménye élt, Mátyás befogadta őket, de a trónköveteléseket magánügyüknek tekintette. (ELEKES 1937. 24.)

Közben azonban neki is meggyűlt a baja a belső elégedetlenkedőkkel. Türelmetlen és sokszor erőszakos belpolitikája miatt magyarok és idege-

nek közül sokan Mátyás ellen fordultak. Erdélyben az eltávolított Szapolyai Imre a maga oldalára térítette Elderbach Bertholdot és Szentgyörgyi János grófot is, s az utóbbinak azt ígérte, hogy ő lesz „Erdély királya”. A kitörőben lévő felkelésnek Erdély volt a fő központja, de a Szepességben és a Délvidéken is mozgolódtak a Mátyással elégedetlenkedő urak. Mátyás azonban gyorsan és habozás nélkül cselekedett: 1467 őszen hadai élén megjelent szűkebb pátriájában, éppen szülővárosa, Kolozsvár közelében, ahol gróf Szentgyörgyi János mintegy ötvenezer emberrel gyülekezett. Hirtelen támadással szétverte a gyülevész sereget, a pártütő főúr azonnal lemondott a további ellenállásról, s a királyhoz sietett bocsánattért, amit meg is kapott. Tisztségét azonban nem nyerte vissza, a király a lázadók közül többeket nemcsak száműzött, némelyeket kegyetlenül ki is végeztetett. Számos erdélyi nemeset megfosztott birtokaiktól, hogy azokkal híveit jutalmazza, s még azzal is megalázta őket, hogy az erdélyi nemesek fejenkénti váltságdíjösszegét, ami eddig 200 forint volt, 66 forintra szálította le. De már ugyanez év őszen Kolozs megye összes nemesének megkegyelmezett. Talán azért volt ez a szigorúság, mert éppen szülővárosából érte az orvtámadás, s emiatt lehetett a gyors kegyelem is.

Közben azonban kiderült, hogy a lázadás nem is volt egészen „belügy”, az erdélyi felkelésben István moldvai vajda keze is benne volt. Jól mutatja Mátyás efölötti haragját, hogy szinte azonnal, hadviselésre a legrosszabb időszakban, még 1467. november végén elindult a gyimesi és az ojtózi szoroson át a moldvai büntetőhadjáratra. István bevágatta a szorost, kidöntette az erdőt, így akarván feltartóztatni Mátyás seregét. Ő azonban nem sokat tétovázott, hanem egyszerűen felgyújtatta a torlaszokat, s így nyitott utat Moldva felé. „Vad és gyönyörű látvány volt a hatalmas tűz – írja később a regényírói fantázia –, az erdő idei harasztja úgy fogta a lángot, mint az olaj. Az első lovak térdig gázoltak a nyirkos pernyében, jobbról és balról már távol recsegett és lángolt az erdőtűz.” (HARSÁNYI 2003. 384.)

November 19-én Mátyás bevette Tatros és Bákó városát. November 29-én fölégette Románvásárt – itt István béketárgyalást ajánlott, de kiderült, hogy csak az időt akarta húzni –, majd a magyar király Moldva akkori fővárosa, Szucsáva felé fordult. Útközben, „hogy egyetlen zugot se hagyjon érintetlen” – írja Ureche (GIURESCU 1934. 31.) –, feldúlta Németvárat és megszállt Moldvabányán, Moldva egykori székhelyén. Ez a kitérő mutatja a hadjárat büntető jellegét, Mátyás módszeresen pusztította Moldva harcászati, gazdasági szempontból fontos vidékeit. Nagy István

eddig nem állt csatát, igyekezett ellenfelét fárasztani, aki csak a románvásári színlelt tárgyalásokkal vesztett néhány napot, és veszedelmesen közlekedett Szucsávához.

Mátyás december 14-én Moldvabányán szállt meg, a Moldvai Fejedelemség első fővárosában. A román hagyomány szerint a várost száz bányászok alapították, de ennek ellentmond a sok magyar helynév: *Bé-kás, Delelő, Farkas, Gerinces, Gyula, Halom, Hanga, Homoród, Malom, Meggyeske, Patak, Ráró, Sár, Somos*. (DOMOKOS 1941. 29.) Főként aranyat bányásztak, pontosabban mostak itt az aranyban bővelkedő folyóból – szászok és magyarok. (ELEKES 1937. 28.) Moldvabányán István ismét tárgyalást ajánlott, de december 14-e éjjelén rátört azt alvó magyar seregre.

Filmre kívánczozna Mátyás moldvai hadjárata, az ojtózi szoros be-döntött fáinak felgyújtása, különösen pedig ez a jelenet, a fáklyaként égő moldvabányai fenyőfaházak fényénél vívott ütközet, vagy inkább öldök-lés. Ennek hiányában azonban ismét csak a regényíró képzelethez nyúl-hatunk: „Éjfél tájban hirtelen erős világosságra riadt fel, az ablakokon tűz-vész fénye tündökölt befelé... Egy pillanat alatt magára kapkodta a holmi-ját, s már mások is hanyatt-homlok futkostak a házban... Kint már har-sogott a riadó. Perceken belül a havas utcán volt a király, mellette Pong-rác János és Bánfi Miklós. A házak havas teteje tündökölve ragyogta a tűz visszaverődő pirosát. Látni lehetett, hogy a várost több ponton is rájok gyújtották. Magyar lovasok nyargaltak el mellettük. Toronyiránt kezdtek nyargalni, mert a várost nem ismerték. De a görög hitű templom tornya a tűz világításában idelátszott. Mind a hárman kardot rántottak, mögöttük fegyvernökeik. Egy utcakeresztezésnél már gyalogos sokaságba rohantak, azok fejszés, darócos, báránysüveges moldvai harcosok voltak. A nyarga-ló csapat meglepte őket, de egyikök hirtelen sújtani akart a fejszével. A király gyorsan féloldalt hajolt a nyeregben, és odavágott. A moldvai elej-tette a fejszét, felordított, és elnyúlt a földön, ordítását elfojtotta a szá-jába ömlő vér. Ők akkor már messze jártak. S már be is fordultak a főtér-re, ahol rohanvást gyülekezett a magyar sereg minden oldalról. Egyes ut-caszegleteken már dühös verekedés folyt, a moldvaiak már támadtak. Itt elég sötét volt még, mert a tüzek a városvégeken lángoltak, s csak a fel-törő tornyot világították meg. Zűrzavaros kiabálás hallatszott mindenfé-le nyelven. A fekete sereg zsoldosai csehül kiáltották és keresték egymást, magyarul kiáltottak a tisztek és oláhul az ellenség. [...] Egyszerre hirtelen

kitisztult az ég, és teljes fényével elélt a telihold. Az új világítás hevesebben lendítette a verekedést. A király a tömör csoport egyik szélén dolgozott, mint a motolla. Lová egy helyben állott, annak nyergéből csapta el egymás után a feléje döfött gerelyek nyeleit, s utána rögtön a támadók fejére sújtott. Kisvártatva a ló összerogyott alatta, dárdát kapott a hasába. Bánfi Miklós már gyalogszerrel verekedett. Rettenetes üvöltözés és ordítózás hallatszott mindenfelől. Különösen itt a király körül volt nagy kiáltózás. Felismerték. Egyszerre ennek az oldalnak minden ereje idetódult. A király feszülten figyelt és dolgozott. Háta fedve volt, ott magyarok állottak. De észrevette, hogy a szekercés és dárdás moldvaiak a háta mögé igyekeznek furakodni.

– Jobbra, Bertót, jobbra! – kiáltott Drágfira, az udvarnagyra, aki másik oldalán verekedett. De az udvarnagy ugyanekkor elhanyaglott. Csak feljajdult, és még egyet hörgött a földön. A király rálépett az elesett ember testére, hogy hátrálni tudjon. De már mögéje férkőztek. Erős ütést érzett hátában. Hanyatt esett. Esése eltörte a dárdát, melyet hátába döftek. Érezte, hogy a dárdahegy beletörik a hátába. Egyszerre három moldvai ugrott feléje, hogy megöljék. Az egyik azonban nyilvesszót kapott és elesett, a másik kettőt Bánfi Miklós, mint a villám, egy-egy remek vágással leterítette. Mind a kettő rázuhant a királyra. Ő rettenetes erőfeszítéssel letaszította magáról a két fájdalmasan ordító sebesültet. Megtörölte arcát, amelyet egyiknek vére elöntött. Mialatt körülötte csörömpölve, zuhanva, nyögve, csattogva folyt a harc, ő próbált feltápáskodni. Sebe cudarul fájt. Hátranyúlt, hogy megtapintsa a hátába tört dárdahegyvet, de nem találta. Csak érezte, hogy lucskos a vértől. Sikerült térdre emelkednie. Megkereste kardját. Talpra állott, az egyik sebesültet, aki már felegyenesedett, azonnal levágta. De ekkor koponyáján érte rettentő ütés. Csak azt érezte még, hogy zuhan. Elvesztette eszméletét.

Ismeretlen háznál tért magához. Késő délelőtt volt. Mellén vastag kötest érzett, mozdulata erős fájdalmat okozott a hátában. Pongrácz János ült az ágy mellett, az ágy lábánál fegyveres szolgája állott.

– Anyjok teremtesit – szólt ő dühösen –, meggyőztek?

Elmondtak neki mindent. A csata négy óra hosszát tartott. De nemcsak a piacon, hanem mint utóbb kiderült, a város majd minden utcáján. [...] Hogy ki győzött, nehéz lett volna megmondani. A moldvaiak hajnalban visszavonultak az erdőbe. A halottakat most számlálják. A moldvaiak közt igen sok lengyelt is találtak, bizonyosságát annak, hogy Kázmér keze

benne volt az egészben. Elesett Drágfi Bertót udvarnagy; Andrásai Boldizsár, a székely ezredskapitány, aligha éri meg a holnapot. A magyarok sok zászlója került ellenséges kézre, de legalább annyi moldvai zászló van magyar kézen. Szörnyű csata volt, egyhamar egyik fél sem ereszkedhetik újabb ütközetbe.” (HARSÁNYI 2003. 385–386.)

A vajda emberei tehát három oldalról támadtak, a várost felgyújtották, s az őrséget áttörve a piacig nyomultak. Itt tört ki az elkeseredett kézitusa, amire Mátyás későbbi adománylevelei is utalnak, s melyben ő maga is súlyos sebet kapott. Mátyás azonban erőt vett magán és sebesülését eltitkolva a moldvaiakat visszaszorította. Nehéz sebével kedve sem volt folytatni a harcot. (ELEKES 1937. 28.) Sportnyelven szólva *döntetlennek* mondhatjuk tehát a moldvabányai összecsapást, amit magyar és román a történészek természetesen eltérően értékelték. Nicolae Iorga nem mulasztja el, hogy az eseménnyel kapcsolatban ne utaljon Mátyás vlah származására, és ezzel együtt fogalmazza meg István győzelmének vélelmét: „Biruiitor în războaie, învins numai la Baia de propriul său neam, când încerca să învingă Moldova nebiruiită”. [Csaták győztese, Moldvabányán saját népe által legyőzött, amikor a győzhetetlen Moldvát próbálta legyőzni.] De a józan történelemtudós is joggal állapította meg, hogy ez volt „Mátyás ragyogó katonai pályafutásának legváltóságosabb, kevés híján szerencsétlenül végződő ütközete”. (ELEKES 1937. 28.)

A moldvabányai csetepatének mindkét oldalról nagy veszteségei voltak, s a győzelmet mindkét fél magának tulajdonította. Volt már ilyen a világtörténelemben, ezért számunkra nem az a fontos, hogy mi történt azon a szörnyű éjszakán, hanem hogy mi következett az öldöklés után, majd pedig hogyan alakult a továbbiakban Mátyás és István, azaz Magyarország és Moldva viszonya. Érdeemes azonban kissé elidőznünk annál a forrásnál, ami az 1930-as években került elő Lengyelországban és valamelyest árnyalja a moldvabányai eseményeket. (GORKA 1931.) Eszerint a moldvai sereg Isaia nevű nagyvornikja nem az Istvántól kapott parancs szerint járt el, ezért a moldvaiak terve nem sikerült, a magyarok sokat levágtak belőlük, sőt a harc folyamán egy időre István is a magyarok kezébe került, de aztán kiszabadult. A vajda elfogását más forrás nem erősíti meg, Isaiat mindenesetre később lefejezik, bár nem lehet tudni, hogy pontosan miért: árulás, önfejűség, vagy egyéb okból?

Mit művelt a két uralkodó a moldvabányai „döntetlen” után? Mátyás Brassóba ment, hogy „a hű várost jelenlétével megjutalmazza”, s

adománylevelek sorát diktálta a harcokban kitűnt hívei javára. Aztán sietett Budára, mert már javában állt a cseh–osztrák háború, s a német-római császárság kérdéseivel kellett foglalkoznia. István sem tétlenkedett, levelet írt Kázmér lengyel királynak, s abban magát nyilvánította moldvabányai győztesnek: (1) Mátyás három sebéről ír, s azt sem tudja élve maradt-e; (2) az estétől hajnalig tartó harcban kiemeli saját győzelmét; (3) békét ajánl és kéri Kázmér segítségét arra az esetre, ha Mátyás visszatérne Moldvába. Persze Mátyás is hirdette (legalábbis fél) győzelmét, a Moldvabányán zsákmányolt hadizászlókat a budai Nagyboldogasszony templom oltára elé helyeztette – bizonyára István is elküldte a magáét valahová –, s Janus Pannonius dicsőítő költeményben magasztalta a királyt:

„Hősi király, Mátyás, számodra a moldvaiaktól vette a Szűzanya elhadban e harcjeleket.

Melyek alatt eddig barbár hordák tusakodtak, most köz látványul függenek a szent falakon.

Ó, a vezéri erény, amely egymaga verte tulajdon odvuknak mélyén tönkre a thrák hadakat!

Istennő, te pedig hallgasd meg újra imáját:

győzőn az ozmánon, s hozzon újabb jeleket.” (Vajda Endre fordítása)

Még e dicsőítő költeményből is kitűnik az a finom intés, hogy Mátyásnak mielőbb a török felett kellene győzelmet aratni, nem pedig a hűbéres vajdákon. A király maga is érezte, hogy ez nem volt igazi győzelem, büntetőhadjáratra készült minél gyorsabban vissza, Moldvába, hogy a törökök árnyékában élő és kétfelé szolgáló hűbéresnek elvegye a kedvét a Magyarország ügyeibe való beleavatkozástól.

Tehát mindkét uralkodó sikerként könyvelte el magának Moldvabányát. És tulajdonképpen igazuk is volt, ha távlatokban és következményeikben szemléljük az eseményt. Sőt még azt is megkockáztathatjuk, hogy *István szempontjából döntőbb siker*, bár Mátyás a büntetőhadjárat során csaknem egy hónapon át tűzzel-vassal pusztította országát, de végül is sikerült uralmát megtartani és leváltását elkerülni. Ezzel szemben Mátyás csak annyiban volt sikeres, hogy elvette a vajda kedvét Mátyás elégedetlenkedő alattvalóinak lázításától, s a lengyeleknek bizonyította Moldva iránti igényét, hogy aztán már nyugat felé figyelhessen.

Mátyásnak Moldva többé nem jelentett veszélyt, nyugati hadakozásai során *innen* nem kellett hátbatámadástól tartania. Hamarosan ki is békült Istvánnal, aki 1468. július 28-án Szucsávéban *hűségnyilatkozatot* tett Mátyás mellett, de *hűségeskü*t nem. Másfelől a lengyel rendek tiltakoztak Mátyás büntetőhadjárata ellen, de Mátyás közölte, hogy Moldva mindenkor Magyarországhoz tartozott, apja is vajdákat nevezett ki oda, noha nem is király volt, csak kormányzó. De még hat esztendő kellett várnia, amíg 1474. július 12-én, Jászvásáron István nyilatkozatot adott ki, amely szerint elődei a magyar királyoknak és a Szent Koronának örök hűséggel tartoztak, s bár közte és a király között voltak ellentétek, most ismét kegyelmébe fogadta, ennél fogva elődei mintájára ő is hűséget ígért. Mátyás tehát joggal tekintette Istvánt (és Moldvát) alattvalójának és segítette törökellenes harcában. Erre a szövetségre a vajdának nagy szüksége is volt, mert 1476-ban a török Moldva ellen készült. István nagy diplomáciai akcióba kezdett, biztatást kapott is sokfelől, tényleges segítséget azonban csak Mátyástól. A szultán százezres sereggel 1476. július végén ért Moldvába, kelet felől a tatárok is betörték, de ezeket kiverték. A törökkel szemben István ismét a fárasztás taktikáját alkalmazza, de a szultán határozottan és egyenesen Szucsáva felé tartott, a bojárokat bujtogetta, és Laiotă személyében trónkövetelőt is hozott magával a Havasalföldről.

István súlyos helyzetben volt. Mátyás 1476 júliusában Báthory Istvánval Erdélyen át sereget küldött hozzá, de a vajda Mátyás segítségét be nem várva harcba bocsátkozott, s a törökök meg is verték. A szultán ezután megfélemlítési céllal Basarab Laiotă-t dúlni küldte Erdélybe, de Báthory elé sietett Bereckbe, és a trónkövetelőt visszaűzte a Havasalföldre. A szultán, aki időközben eredménytelenül ostromolta Németkő és Szucsáva várát, hírül véve Báthory seregének közeledtét „fegyvertől, éhségtől, járványtól tizedelt seregével” elhagyta Moldvát. István egyesült Báthory seregével, és együtt űzték el a törökbarát Laiotă-t Havasalföldről.

Mátyás leveleiben büszkén számolt be az Istvánnal közösen aratott 1476-os moldvai hadi sikerről, de a szultán hamarosan visszaküldi Laiotă-t, s újrakezdődött a háború. Mátyást ismét nyugati gondjai költötték le, a moldvai és a havasalföldi vajda egymással hadakozott, mert István fő célja volt, hogy a törököt Moldváról Havasalföldre irányítsa. Eközben a török elfoglalta a még Hunyadi János által kiépített Chiliát és Dnyeszterfehérvárt, amit Mátyás már később sem tudott visszafoglalni.

De Mátyásnak továbbra is szüksége volt arra, hogy Moldva felől biztosítva legyen. Nem véletlen tehát, hogy 1489. júniusban István vajda fiának, Sándornak a lakodalmán Mátyás „rendezte a vendégséget”, hiszen a nagybeteg király ekkor már fia, Corvin János utódlásához gyűjtötte a híveket. Nemsokára bekövetkezett halála után a moldvai vajda is másfelé kezdett tekintgetni. Elena lánya 1490. évi házasságával István elkezdte az oroszokkal való barátkozást, aminek lengyelelles íze is volt. Hiszen a törökökön kívül elsősorban a lengyelek fenyegették Moldva viszonylagos önállóságát, amivel szemben Mátyás halála után Magyarországra már nem támaszkodhatott a moldvai fejedelem.

Nagy reneszánsz uralkodónk halálával ugyanis a középkori Magyar Birodalom elindult az összeomlás felé vezető úton, ami a rátámaszkodó kis, hűbéres országok bukását is jelentette.



Képmelléklet



1. Bezerédi Gyula: Hunyadi Mátyás
(Országház Kupolacsarnoka)



2. Nagy István (Ștefan cel Mare)
moldvai vajda



3. Moldvabánya (Baia) egykori római katolikus temploma